

I osa

KAOTATUD SÕDA

Teisipäev, 17. juuni

Sel aastal langes 17. juuni teisipäevale. Oli tavaline suvine tööpäev, keskajalehtede pealkirjadest õhkus sisutust, mis oli väga lähedane igavusele. “Izvestja” esilehel oli artikkel kolhoosidest ja kohalikust initsiatiivist. Edasi tulid artiklid “Uue riigilaenu kokkuvõtted” ja “Algas ametiühingute ja komsomoli jooksukross.” Mingisugune elavnemine toimub ainult viimasel lehel. Seal, kus on trükitud Glavkonservi kirglik üleskutse : ”Tagastage klaastaara!!!“

Selle rahuliku heaolu taustal eristusid eriti kontrastselt ajalehe teise poole pealkirjad, mis olid pühendatud piiritagustele sündmustele: ”Sõda Euroopas”, “Sõda Süürias” (tuletage meelde, lugupeetud lugejad, kes kellega sõdis 1941. aasta juunis Süürias?) , “Sõda Aafrikas.”, “Küprose ja Gibraltari pommitamine”, “Ameerika Ühendriikide sõjalised sammud”. Ja iga “Izvestija” lugeja võis võrdlevalt hinnata Nõukogude Liidu targa ja muutumatu rahuarmastava välispoliitika vilju.

Ning kõigest paarkümmend inimest kogu suurel maal teadis, et esimene löök sellest suurest seeriast, mida planeeriti 41. aasta suvele, oli juba alanud. Selsamal 17. juuni päeval, kui esimese mehhaniseeritud korpuse komandör kindralmajor Tšernjavski sai Leningradi SRK staabiülemalt kindralmajor Nikiševilt käsu häire korras jalule ajada esimene tankidiviis.

Muide, autor pole üldsegi veendunud, et ta on õieti ülestäheldanud selle staabi nime, mida sel 1941. aasta 17. juunil juhatas eelpool mainitud kindralmajor Nikišev. Kas oli tegu ikka veel Leningradi SRK staabi või hoopistükkis juba Põhjarinde staabiga? Selle küsimuse õige vastus omab aga diagnoosimisel suurt tähtsust.

Rindeid ei loodud Nõukogude Liidus mitte kunagi rahu ajal (kolmekümnendate lõpul hargnenud Kaug-Ida rinne on siinkohal reeglilt kinnitav erand – Hiina piiril Jaapaniga puhkesid pidevalt kord suuremad, kord väiksemad relvastatud konfliktid). Rinnete hargnemine NSVL läänepiiridel **ennustas alati peatset sõja-tegevuse puhkemist.**

11. septembril 1939. aastal formeeriti Kiievi- ja Valgevene ESRK baasil kaks rinnet - Valgevene ja Ukraina rinne. Kuue päeva pärast algas sissetung Poolasse, mis lõppes septembri lõpus 51 % enne-sõjaaegse Poola territooriumi “taasühendamisega” Nõukogude Liiduga (sulgudes märgime siinkohal, et alates 1932. aastal Poola ja NSVL vahel sõlmitud mittekallaletungi lepingu sõlmimisest ei vaidlustanud Nõukogude Liit kordagi Poola idapiiride seaduslikkust ja õigusjärgsust).

Sõda lõppes – ja 14. novembril muudeti kaitse rahvakomissari käskkirjaga Nr.0177 rinded taas sõjaväeringkondadeks, säilitades nende endised nimed.

9. juunil 1940. aastal loodi Kiievi sõjaväeringkonna juhtkonna baasil Lõunarinne, mille koosseisu läksid nii üksused kui väekoondised Kiievi ja Odessa SRK-st. Kaheteistkümnenda päeva pärast, 28. juunil kell 14.00, ületasid Lõunarinde väed Rumeenia piiri ning hõivasid 1940. aasta esimese juulipäeva lõpuks kogu Bessaraabia ja Põhja-Bukoviinia. Peale seda saadeti Lõunarinne 10. juulil 1940. aastal laiali.

Aga Soomet hindas sm. Stalin esialgu Poolast ja Rumeeniast tunduvalt madalamalt, seetõttu ei loodud Soome sõja alguseks (30. novembril 1939. aastal) eraldi rinnet. Aga kes meist poleks kordagi eksinud? Kuid niipea kui selgus, et “purustav löök Soome pisiputuka pihta” (just sellist väljendit kasutas võrratu nimega ajaleht “Pravda” („Tõde”) esimesel detsembril 1939. aastal) kipub pisut venima, parandati see viga viivitamatult.

Seitsmendal jaanuaril ühendati kõik Karjala kannasel tegutsevad väed **Looderindeks**. Peale kolme-nädalast hingetõmmet ning tunduvat jõudude lisamist asusid rinde väed esimesel veebruaril otsustavale pealetungile, mis tipnes Mannerheimi kindlustustest läbimurdmise ja Viiburi rünnakuga. Seejärel, peale 12. märtsil Moskvast aset leidnud rahulepingu sõlmimist, saadeti Looderinde väed vastavalt kaitse rahvakomissari käskkirjale Nr.0013 26. märtsist 1940. aastast laiali.

Lisaks on teada, et 41. aasta suvel hargnesid kolme rinde – Looderinde, Läänerinde ja Edelarinde väed veel **ENNE** seda, kui algas hitlerlike vägede pealetung nõukogude territooriumile, pealetung, mille reaalsust seltsimees Stalin keeldus isegi siis uskumast, kui see oli juba faktiliselt alanud.

Juba 41. aasta 19. juunil andis kaitse rahvakomissar Timošenko käsu viia nende kolme rinde staabid alates 22-23. juunist välikomandopunktidesse. Vastavalt siis Panavežises, Obus-Lesna jaama lähistel ja Tarnopolis. Kusjuures neid komandopunkte hakati ehitama Timošenko käsu kohaselt, mis anti välja 27. mail 1941. aastal.

Märkimisväärt on ka see, et juba 19. juunil olid mõisted “rinne” ja “sõjaväeringkond” dokumentides täiesti eristatavad. Nii oli šifreeritud telegrammis, mille G.K. Žukov saatis 19. juunil 1941. aastal Edelarinde juhtkonnale, öeldud:

“Kaitse rahvakomissar käskis: 22.06.41. suunduda juhtkonnal Tarnopolisse, jättes Kiievisse Teile alluva sõjaväeringkonna juhtkonna ...rinde juhtkonna eraldumise ja ümberbaseerumise hoida ranges saladuses...”

Selle telegrammi tekst oli toodud võimalikest kõige ametlikumas kodumaiste sõjaajaloolaste teoses – monograafias “1941. aasta – õppetunnid ja järeldused.”, mis anti välja 1992. aastal tollal veel SNG ühinenud relvajõudude kindralstaabi poolt. Muide, veel vanadel headel nõukogude aegadel välja antud ja kõik tsensuurid läbinud marssal Bagramjani mälestustes, kes oli enne sõda Kiievi ESRK staabiülem, abi, meenutatakse, et Tarnopolis asuvasse komandopunkti sõitsid nad välja 21. juunil, omades käsku olla kohal 22. juuni hommikuks.

Täielikult hinnata seda sensatsioonilist teavet sai võimalikuks alles peale seda, kui 1996. aastal avaldas “Voenno-istoričeski žurnal” (sõja-ajalooline ajakiri), mis on Kaitseministeeriumi väljaanne, varem täiesti salastatud olnud (märkega “Eriti Tähtis”) läänepiirkondade vägede tegevusplaanid mobilisatsiooni korral vägede operatiivhargnemiseks.

Niisiis on nendes dokumentides ette nähtud viia staabid Panevežise, Obus-Lesna ja Tarnopoli komandopunktidesse päeval M-3, s.t. kolmandal mobilisatsioonipäeval. Millest järeldub, et V.Suvorov mitte ei ülehinnanud, vaid ilmselt alahindas sm. Stalini kavatsusi ja visadust. On tõsine alus arvata, et Punaarmee täismahuline operatiivhargnemine Euroopasse tungimiseks algas **19. või 20. juunil 1941. aastal.**

Ajaloolises kirjanduses ja memuaristikas on laialipillatud palju vihjeid neil päevil asetleidnud väga iseloomulikele sündmustele.

19. juunil saabus Balti ESRK lennuväeosadesse käskkiri ülemineku kohta kõrgendatud lahingu-valmidusse ning lennukite hajutamisest välilennuväljadele. 18. juunil andis Balti ESRK staabiülem kindralleitnant Klenov järgmise korralduse: *“...õhukaitsetsooni väeosadel ja väekoondiste õhukaitse vahenditel saavutada lahinguvalmidus Nr.2 ...õhukaitseväeosadel, mis paiknevad laagrites, pöörduda viivitamatult tagasi pideva dislokatsiooni punktidesse ...tähtaeg täitmiseks 19. juuni kell 18.00”*

19. juunil oli läänepiirkondade õhujõudude staap eraldatud vastavalt rindejuhataja armeekindral D.G.Pavlovi käsule Lääne Erisõjaväeringkonna koosseisust ja suunatud Minskist läände, Slonimi rajooni.

Kontradmiraal A.G.Golovko, kes neil päevil käsutas Põhjalaevastikku, kirjutab oma mälestuste raamatus “Koos laevastikuga”, et just **19. juunil** sai ta *“direktiivi mereväe peastaabist, mille kohaselt tuli allvee-laevad mereleminekuks ette valmistada”*.

20. juunil kandis Punalipulise Balti laevastiku juhataja viitseadmiraal Tributs ette, et: *“...laevastiku üksused on alates 19.06.1941 viidud lahinguvalmidusse vastavalt plaanile Nr.2”*. Kahju ainult, et isegi 1989-l aastal ei andnud VIZ mingitki vihjet, mida endast kujutas “plaan Nr.2”

Kindralpolkovnik P.P.Polubojarov, kes oli enne sõda Balti ESRK auto-tankivägede valitsuse ülem, kirjutab, et *“1941. aasta 16. juunil sai 12-nda mehhaniseeritud korpuse juhtkond direktiivi väekoondise viimiseks kõrgendatud lahinguvalmidusse. ...18. juulil tõstis komandör väeosa lahinguhäire korras jalule ja käskis neil suunduda planeeritud rajooni. 19. ja 20. juuni jooksul see korraldus täideti...”*

16. juunil viidi ringkonnastaabi korraldusel lahinguvalmidusse ka kolmas MK (mehkorpus), mis samadel kuupäevadel koondus ettenähtud rajoonis”.

18. juunil sai kaheksanda armee juht kindralmajor Sobennikov Balti ESRK juhtkonnalt käsu vägede viimiseks neile ettenähtud piirilõikudele. Järgmisel päeval, **19. juunil**, saabus Balti ESRK staabist direktiiv, milles muuhulgas öeldi:

“...miiniväljad paigaldada vastavalt kaitseehitiste plaanile, pöörates tähelepanu nende täielikule salastamisele vaenlase eest...” [VIZ 1989, Nr.5]

Muide, miinidest. Peamine nõukogude ajaloolane sõja algperioodi alal, akadeemik, doktor ja professor V.A.Anfilov õhkab oma arvult viimases raamatus kurvalt:

“...meil ei olnud käiku lastud tankitõrjemiinide seeriatootmist. 22. juunil oli kõigis piiräärsetes ringkondades KÕIGEST 494 000 tankitõrjemiini...”

Mure “täielikust salastatusest” ulatus selleni, et isegi Balti ESRK poliitpropaganda valitsuse ülem seltsimees Rjabtši andis 21. juuni õhtul korralduse:

“...diviisi ja korpuste poliitpropaganda osakondadel kirjalikke korraldusi mitte anda, vaid poliitöö ülesanded anda edasi suuliselt oma esindajate kaudu...”

Konspiratsioon, konspiratsioon ja veelkord konspiratsioon... Kas tõesti ei saanud usaldada paberile selliseid sõnu, nagu “olla valmis kaitsma nõukogude inimeste rahulikku loovat tööd” või “võõrast maad pole meile jalatäitki vaja”?

Kindralmajor Iovlev, kes neil päevil käsutas kangelaslikku 64-ndat laskurdiviisi, kirjutab oma meenu-tustes:

“... kuuekümmne neljanda laskurdiviisi väeosad asusid 41. aasta suve algul laagris Dorogobužis ...15. juunil käskis Lääne ESRK juhataja armeekindral D.G.Pavlov meie korpuse diviisidel valmistuda täies koosseisus ümberdislotseerumiseks. Pealelaadimise alguseks oli määratud 18. juuni. Sihtjaama meile ei teatatud, seda teadsid ainult sõjaväe transporditeenistuse organid...”

Muidugi erinesid nõukogude salastatuse normid tugevalt üldinimlikest. Kuid et kindrali auastmes diviisi-komandör ei oma nagu tapikorras olev ZEK (kinnipeetav) vähimatki ettekujutust sellest, kuhu talle alluvaid polkuseid “täies koosseisus” viiakse!?

Polkovnik Novitškov, kes oli sõja algul Kiievi ESRK-s paikneva viienda armee 62.laskurdiviisi staabi-ülem, annab teada, et: *“diviisi väeosad asusid laagrisse Kivertsõs (ligi 80 km piirist. - M.S) ning sooritades kaks öist rännakut, jõudsid 19. juuni hommikuks kaitsevööndini, kuid ei hõivanud seda, vaid koondusid metsadesse kaitsevööndi lähedal...”*

Imelik on see kõik. Väga imelik. Miks öösel? Ümbrus on sealkandis metsane ja soine ning ööpimeduses on vägagi kerge suurtükki sohu ära uputada ning inimesi asja eest-teist taga läbi vettida lasta. Ning ka ööd on juunikuus lühikesed, kaugele sa ikka viie-kuue tunniga kõnnid? Ning milleks siis ehitati uuele piirile betoondotte, taoti kaks aastat rahva raha maasse, kui 62. laskurdiviis pärast kaitsevööndile jõudmist *“...ei hõivanud seda, vaid koondusid metsadesse kaitsevööndi lähedal...”*

Levivad kuuldused (paljundatuna nõukogude ajaloolaste töödes), et Stalin olevat püüdnud kõigest väest Hitleri kallaletungi Nõukogude Liidule edasi nihutada. Kuid selleks, et kallaletungi edasi lükata, ei oleks olnud vaja peita diviise metsades ega kolistada keset pilkast ööd mööda soid, vaid kutsuda keset selget päeva Kivertsõsse kokku keskajalehtede fotokorrespondendid ning käskida neil marssivaid kolonne pildistada. Ja pildistada neid sellise rakursi alt, et jätta pildidel mulje nende lugematust arvust. Ja siis panna need pildid ajalehe esiküljele pealkirjaga “Piir on lukus”. Ning miiniväljade rajamisel oleks tulnud hoolitseda mitte täielikust salastatusest, vaid hoopis selle pärast, et mineerimise fakt ise oleks samal päeval saanud teatavaks kogu saksa agentuurile.

“Tehes tegemist ohtliku vaenlasega, tuleks arvatavasti näidata talle oma valmisolekut vastulöögiks. Kui me oleks demonstreerinud Hitlerile meie tõelist võimsust, oleks ta arvatavasti hoidunud sel hetkel meiega sõdimast” – kirjutab oma memuaarides armeekindral S.P.Ivanov, kogenud staabitöötaja, üks peamistest kodumaistest sõja algetapi ajaloolastest. Just nii nagu soovitab niivõrd kõrge tasemega professionaal, oleks tulnudki tegutseda.

Kui Stalin oleks mõelnud, kuidas edasi lükata, aga mitte, et **kuidas mitte ära hirmutada...**

Jah, palju veidraid sündmusi toimus nendel päevadel, mil ajalehed kirjutasid vajadusest klaastaara järele, kuid meie pöördume tagasi küsimuse juurde, millega alustasime antud peatükki, nimelt – millal siis formeeriti Põhjarinne?

Paljudes raamatutes antud kuupäev 24. juuni 1941 on ilmne desinformatsioon. 22. juuni õhtul püstitasid kaitse rahvakomissar Timošenko ja Peastaabi ülem G.K Žukov oma tuntud direktiivi Nr.3 (mille sisu arutamise juurde pöördume veel korduvalt tagasi) punktis kolm ülesanded „*Põhjarinde armeedele*“..

Kuid ei saanud ju nad (ja ka direktiivi ette valmistanud kogenud staabitöötajad Vatutin ja Vassilevski) jagada korraldusi tühjale kohale.

Eelõhtul, 21. juunil, laupäeval, ÜK(b)P KK Poliitbüroo istungil otsustati: *“teha sm Meretskovile ülesandeks Põhjarinde vägede üldjuhtimine”*, aga samuti võeti vastu otsus määrata **Põhjarinde** sõjanõukogu liikmeks Leningradi linnakomitee liige sm. Kuznetsov.

Põhjarinde moodustamist puudutava dokumendi number ja täpne kuupäev on autorile teadmata.

Samuti pole autoril mingeid dokumentaalseid kinnitusi (peale juba 1987-l aastal avaldatud esimese tankidiviisi komandöri V.I.Baranovi mälestuste) selle tähtsaima asjaolu kohta, et käskkirjas, mille 17.juunil sai esimese mehkorpuse komandör, olid kasutusel sõnad “lahingu”, “lahinguhäire” j.m.t. see-eest on üksikasjaliselt teada, kuidas seda käskkirja täideti.

Vastavalt käskkirjale oli ette nähtud laadida raudtee-ešelonidesse ja saata uude dislokatsioonikohta terve esimene tankidiviis. Aga diviisi koosseisu kuulus 370 tanki, 53 suurtükiga relvastatud soomusautot, peaaegu sada suurtükki ja miinipildujat (sealhulgas uusimad ja sel hetkel maailma parimad seitse tonni kaaluvad 152 mm haubitsad), sadu roomikveokeid, poolteist tuhat erineva otstarbega veoautot. Aga samuti tuhandeid inimesi ja sadu tonne kütust ja lahingumoonat.

Raske öelda, palju võtaks selline mastaapne töö aega meie päevil. Võib arvata, et ainuüksi “laadimise kompleksplaani” koostamisele läheks nädal. Aga mitte ilmaasjata ei olnud esimene tankidiviis juba siis “punalipuline” ja tema komandöri, Hispaania ja Soome sõja veterani kindral V.I.Baranovi rinnal ei sáranud asjata Nõukogude Liidu Kangelase kuldtäht. Samade sõdade veteranid olid ka diviisi tankipolkude komandörid: Nõukogude Liidu Kangelased polkovnik D.D.Pogodin ja major P.S. Žitnev. Uskumatu, kuid siiski fakt – viimane ešelon esimese tankidiviisi varadega lahkus Pihkvast loodes asuvast Berezki jaamast ööl vastu 19. juunit!

Sõna “eliit” ei olnud tollal tavaks kasutada, samas sobib just see sõna kõige paremini iseloomustama 1-st tankidiviisi ja ka esimest mehkorpust tervikuna. Korpus formeeriti 1940. aasta suvel Soome sõjas silma paistnud

tankibrigaadide baasil: 13-nda punalipulise-, 20-nda punalipulise sm. Kirovi nimelise rasketanki- ja esimese kergetankibrigaadi baasil. Korpuse juhtkond formeeriti 20-nda punalipulise tankibrigaadi juhtkonna baasil – just see väekoondis murdis 1940. aasta veebruaris läbi Mannerheimi liinist selle kõige hirmsamas lõigus – “kõrgendiku 65,5” piirkonnas, rajades pealetungivale nõukogude jalaväele teed läbi 45-realise mineeritud okastraattõkke.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi määrusega 1940. aasta aprillist autasustati 20. tankibrigaadi Lahingu-punalipu ordeniga, 613 inimest autasustati ordenite ja medalitega, 21-le tankistile anti Nõukogude Liidu Kangelase aunimetus. Sama suured olid ka 13-nda punalipulise brigaadi teened, mille komandör V.I. Baranov sai 21. märtsil 1940. aastal Nõukogude Liidu Kangelaseks.

Selle sõja ühemõtteliselt kuritegelik ja alatu iseloom ei vähenda siiski unikaalse kogemuse väärtust, mille said nõukogude tankistid Karjala kannasel kindlustatud rajoonist raskeimates looduslikes tingimustes läbimurdmisel. Ja oli neid (tankiste) seal küllaltki palju – juba lahingutegevuse alguseks oli nõukogude väegrupis 2289 tanki ning edaspidi kasvas nende arv pidevalt.

Nõukogude tankistide rikkaliku lahingukogemuse näitlikuks illustratsiooniks võiks olla pilt sellest, kuidas esimene tankidiviis jättis maha oma Pihkva lähisel Strugi Krasnõje asulas paikneva vana dislokat-sioonipunkti.

Kindralpolkovnik I.M. Goluško, kes oli nendel päevadel leitnantina lõpetanud Kiievi tankivägede kooli, kirjeldab oma memuaarides pilti, mida ta nägi esimese tankidiviisi mahajäetud laagrisse saabudes:

“...peale vanema, kes tutvustas end tankipargi ülemana, polnud siin enam kedagi ...maha jäänud tankid, mida oli ligi kakskümmend masinat, BT-5-ed ja BT-7-ed, loeti konserveerituteks. Vaatasin neid ja ainult ahhetasin – ühel puudus käigukast, teised olid ilma akumulaatoriteta, mõnedel oli maha võetud kuulipilduja...”

Küsimusele, mida see kõik peaks tähendama, vastas vanem, et polk tõsteti häire korras üles ja vedas kaasa kõik, mida vähegi suudeti liikuma panna...”

Vaat seda nimetataksegi – sõjas nagu sõjas ikka. Rahuaaja mõistete järgi on kahekümne komplekteerimata soomusmasina mahajätmine kuritegu. Kuid esimese mehkorpuse juhtkond teadis juba 1941. aasta 17. juunil, et nende ja nende alluvusse antud diviisi jaoks on rahuaeg lõppenud. Aga see tähendab, et tuleb minema söösta kitsast “püünisest”, vaenlasele ammu teada olevast laagrist, kaotamata ühtki liigset minutit. Ja kõik mittetöökorras olevad masinad teha tagavaraosadest paljaks, kuna need võivad olla vajalikud lahingusse minevatele tankidele. Ning jättes vapra vanema korra järele valvama – edasi!

Muide, aga kuhu siis - “edasi”? **Kuhu liikus 17. juuni hommikul nii numbri kui ka ettevalmistuse poolest esimene Punaarmee tankidiviis?**

Isegi nõukogude rangeimad ülisalastatuse reeglid ei suutnud esimese TD sõdurite ja komandöride eest varjata fakti, et päike tõusis liikumise suunast paremalt ja loojus vasakule. Teiste sõnadega, rongid suundusid ükskõik kuhu, ainult mitte läänepiiri suunas. Pihkvamaa küngad ja metsasalud asendusid algul sihvakate männimetsadega, seejärel hakkas mets kiduma, üha sagedamini ilmus järvesilmasid, soid, aga seejärel ilmusid hoopis inimtühjad kivilagendikud.

22. juuni hommikul kriuksatasid ešelonid viimast korda piduritega ning tardusid seejärel liikumatuteks. Lõpp-peatus. Rong enam edasi ei lähe. Pole kuhugi minna - raudtee katkes polaarjoone taguses tundras. Saabuti lõppjaama - Alakurtti jaam Kirovi Raudteel. Oleme Lapimaal, Jõuluvana kodumaal.

260 kilomeetrit Murmanskini, 60 kilomeetrit Soome piirini. Poolteist tuhat versta sel päeval Saksamaaga alanud sõja rinde lähima punktini...